

SZIGETVÁR FELMENTÉSÉNEK AKADÁLYAI 1566-BAN*

Georg Wagner

I. Európai összefüggések

A Szigetvárhoz kapcsolódó hősi cselekmények — de az 1566-os hadjárat egyéb eseményei is — több vonatkozásban érthetetlenek maradnak, ha figyelmen kívül hagyjuk a kor sajátosságait, Európa helyzetét, az európai politikának és diplomáciának a bécsi udvart is érintő összefüggéseit és kölcsönhatásait.

Szigetvár védelme olyan időre esett, amikor Európában nagy feszültségek voltak érezhetők. A vallási villongások éppen a Szent Római Birodalmat kapcsolták ki részben a porta vallásilag motivált hódító törekvéseinek elhárításából. Az adómegajánlással késlekedő és szűkmarkú fejedelmek és rendek partikularizmusa, amelyet a vallási ellentétek még csak fokoztak, erősen késleltette a birodalomban, Csehországban, Ausztriában és Magyarországon (már a töröktől el nem foglalt részekben) a török háborúhoz szükséges hadsereg felállítását. Hogy ezenfelül Spanyolország (II. Fülöp) és Anglia (Erzsébet), továbbá Franciaország és a birodalom ellentétei — Itália megosztottságáról nem beszélve — mennyire károsak voltak a török elleni védelem szempontjából, azt talán felesleges is említeni. De Dánia és Svédország ellentéte — amelyet a császár elsimitani törekedett —, továbbá az orosz és a lengyel ellenségeskedés szintén hátráltatták az össz-európai együttműködést.

Ilyen körülmények között szinte a csodával határos, hogy a Máltát flottával és szárazföldi erővel ostromló török vállalkozása nem sikerült, mivel Spanyolország nagy nehezen flottatüntetésre szánta el magát. 1566-ban tehát Szulejmán — látva Európa megosztottságát — joggal hihette, hogy könnyű dolga lesz.

Az augsburgi birodalmi gyűlés fejleményei még inkább megerősítették elhatározásában. A császár már 1566 januárjában Augsburgban volt. Mindazonáltal a török elleni segély ügyében csak március végén kezdhették el a tárgyalásokat. A fejedelmeknek ily késői megjelenését egy protestáns fejedelmi házasság odázta el.¹

A késlekedésnek végzetes következményei lettek — és közvetve Szigetvár sorsát is eldöntötte.

* Nyomatékosan hangsúlyozom, hogy jelen előadás csupán kiegészítés a Szigetvári Emélekkönyvében. (Szerk. Rúzsás L. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966, megjelent „Maximilian II., der Wiener Hof und die Belagerung von Sziget” c. tanulmányomhoz.)

¹ Lásd. Jacques Auguste de Thou (*Thuanus*): *Historia Sui Temporis*, II. köt. (1560—1572.) Párizs, 1605. Lib. XXXIX. (Később *Histoire Universelle* cím alatt). — Hesseni Lajos ögróf fiának, Kristófnak a württembergi herceg leányával, Hedviggel kötött házasságáról van szó. Ezenfelül más ügyek is feltartották a császárt, például számos birodalmi viszály elsimitása.

1566. május 1-én Augsburgban nevezetes esemény történt. Franciaország rendkívüli követe megjelent a birodalmi gyűlésen II. Miksa császárnál. Egy Valois—Habsburg házassági tervről volt szó. II. Henriknek 1559-ben, egy lovagi tornán bekövetkezett korai tragikus halála nyomán meggyengült francia hatalmi helyzetet akarták ily módon megerősíteni. Franciaország, amelyet a hugenották ellenállása a törekeny központi hatalommal szemben, valamint az özvegy királynőnek, Medici Katalinnak Henrik fiatal gyermekei feletti gyámkodása sürgetően arra kényszerített, hogy átmenetileg a Habsburgokra támaszkodjék, a Cateau-Cambrérisben Spanyolországgal megkötött béke után (1559. április 3.) — amelynek eredményeként II. Fülöp házasságot kötött Valois Isabellával — a német—osztrák ághoz közeledett. IX. Károly királynak II. Miksa kisebbik leányával kötött házassága legalábbis arra vezethetett volna, hogy a spanyol ágat paralizálja, végső esetben pedig arra, hogy megakadályozza a két ág fejét abban, hogy kihasználják a francia monarchia szorult helyzetét. Talán ilyen módon lehetséges lesz — okoskodott a tapasztalt asszony, Medici Katalin — a Casa de Austria-nak egymással némely tekintetben versengő, ám végül is mindig szövethető, egymással sógorsági viszonyban levő két ága közé éket verni. Másrészt pedig a fel-fellobbanó belső hugenotta zavargások közepette a francia trón biztosítása miatt szükség volt a katolikus császári ház semlegességére — esetleg segítségére. A Burgundiáért folyó vita bizonyos fokig már tárgyalanná vált — miután V. Károly császár 1558. szeptember 21-én meghalt —, II. Henrik (1547—1559) azonban új tüzet gerjesztett, amennyiben a chambordi szövetség alapján (1552. január 15.) a lázadó protestáns birodalmi fejedelmekkel, mindenekelőtt Szász Móriccal szövethető, Metz, Toul, Verdun és Cambrai birodalmi püspökségeket 1552-ben elfoglalta — amit azután a birodalmi gyűléseken állandóan sérelmeztek.

Érthető, hogy II. Miksa — mint a birodalom feje — a szóban forgó házassági ajánlat alkalmával a püspökségek visszaadását is követelte.

Mindezekon túlmenően azonban — különösen a török veszély miatt — a császárnak vissza kellett nyúlnia ahhoz a kedvenc gondolathoz, amelyet V. Károly képviselt, tántoríthatatlanul követve nagyapjának, I. Miksának koncepcióját — ahhoz ti., hogy Európa erőit egyesítsék. Mint egykor V. Károly, ő is a viszálykodó fejedelmek kibékítésével akart szövethetést létre hozni a porta ellen, ugyanakkor a francia királyt is rá akarta venni, hogy nyomatékosan támogassa a török elleni harcot. Az 1544. szeptember 19-én Crepyben megkötött szerződésben² V. Károly a török elleni háború céljára kiharcolt I. Ferencnél egy ilyen engedményt, nevezetesen 10 000 gyalogost és 600 lovat. A francia király azonban kitért vállalt kötelezettsége teljesítése elől. Sőt II. Henrik, nem felejtván el spanyolországi fogságát, amelyet I. Ferencnek az 1526. évi páviai csatavesztés után tett ígérete túszerzőként szenvedett, a portával még szerződést is kötött. Nem csoda tehát, hogy II. Miksa a császári gondolat szellemének megfelelően, amely a terjeszkedő oszmánokkal szemben a res publica christiana egyesítését és vezetését tűzte ki célul — olyan gondolat, amely időnként versenyre kelt a pápának azzal az igényével, hogy Nyugat döntőbírájának és a félhold elleni szövetségek kezdeményezőjének tekintessék, tehát e gondolatnak megfelelően a házassági terv megvalósítását egy erőteljes francia töröksegély gondolatával kapcsolta össze.

Ezek a szempontok határozták meg a francia rendkívüli követ, Bernardin Bochetel, Rennes püspöke és a császár magatartását egyaránt. II. Miksa nem mulasztott el egyetlen alkalmat sem, hogy a török elleni hadjárata érdekében katonai és pénzügyi erejét növelje.

² Lásd *Brandis* életrajzát V. Károlyról, München, 1937.

A franciák megjelenésével kapcsolatos epizód azért is tanulságos, mert jól megvilágítja, miként kapcsolódott egymáshoz a császár és a bécsi kormányhivatalok gondolkodásában egyik oldalról a birodalmi, az osztrák tartományi, a dinasztikus házassági és öröklési politika, valamint a nyugat-európai, spanyol és francia politika, másik oldalról a délkelet-európai, magyar—erdélyi és török politika.

Bármilyen zűrzavarosnak is látszik mindez, mégis szerves egésznek kell tekintenünk. Csak így kerül ugyanis helyes viszonyba egymással az akció és reakció, az okság és az egyszerűség szövedékében a Szigetvár védelme és eleste körüli események sora, II. Miksa védelmi koncepciója és rezignációja, Szulejmán támadása és halála, Zrínyi Miklós önfeláldozása és hősi halála.

A már néhány hete Augsburgban tartózkodó Bernardin Bochetel 1566. május 1-én jelent meg a császár előtt, hogy IX. Károlynak a császár leányával, Erzsébettel kötendő házassága ügyét előterjessze. A császár csak öt nappal később közölte választát írásban Rennes püspökével. Időközben a spanyolok, különösképpen pedig II. Fülöp követe, Thomas Perrenot de Chantonay, aki királya érdekeit tevékenyen és nyomatékosan képviselte, látták el tanácsal a császárt.

Feltételezően az ő befolyásuknak köszönhető, hogy a válasz semmiképpen sem szolgált a francia püspök meglegedésére! A levél elején a császár természetesen hangsúlyozta, hogy milyen nagy örömet okoz neki a legkeresztényebb király szövetségi ajánlata. Kifejtette azt is, hogy hisz a király óhajának őszinteségében, mert jól tudja, hogy a kereszténység annál nyugodtabban és békésebben élhet, minél szorosabb „Ő Császári Felségének” és a királynak, valamint Franciaországnak a viszonya, és hogy szövetségük Isten dicsőségét, valamint a török erejének megtörését mozdítja elő. A török ugyanis a keresztények szüntelen viszályai folytán oly fölényre tett szert, hogy nemcsak félelmetessé vált, hanem el is pusztítja a kereszténységet — hacsak a legrövidebb időn belül nem egyesítik erőiket.

A továbbiakban a császár kiemelte, azért nem adott választ korábban, mivel kötelességének tartotta, hogy előbb testvérével (sógorával) és unokatestvérével, a spanyol királlyal megtanácskozza a dolgot. A köztük levő barátság ugyanis annyira szoros (a spanyol—osztrák családi közösség!), hogy egyik a másik ügyét sajátjának tartja. Bár „Ő Császári Felségének” semmi nehézséget nem okozna, hogy kisebbik leányát a sok kérő egyikéhez hozzáadja (a nagyobbik leányt ugyanis már elígérte), és módjában állna az osztrák ház tekintélyének és érdekeinek megfelelően kiházasítani, mégis ősei elveit szem előtt tartva, a kereszténység és a Szent Római Birodalom általános békéjét — mely birodalomnak jogait megvédeni, helyreállítani és gyarapítani kötelességének tartja — állandóan saját érdeke fölé helyezi, épp ezért a király által óhajtott házasság megkötését a következő feltételekhez köti:

1. A király a Szent Római Birodalomhoz tartozó Metz, Toul és Verdun püspökségeket korábbi szabadságukba és abba az állapotukba helyezi vissza, amiben azelőtt voltak, mielőtt atyja, Henrik elfoglalta és felosztotta őket.

2. A király azonnal és színlelés nélkül felmondja a törökkel kötött szövetséget és békét, és a császárral szövetkezik ellene.

3. Abból a célból, hogy mindenki biztosítva legyen a szövetségről, haladék nélkül segélycsapatot állít ki, azt Magyarországra küldi és az ottani végvárokban saját költségén fenntartja.

Ez állt még a levélben: amennyiben háborúra kerülne sor a francia és a spanyol király között, a császárnak jogában áll a spanyol királlyal együtt az ausztriai és burgundi ház jogait megvédeni.

A császár hangsúlyozta a püspök előtt, hogy e feltételek alapján kész tárgyalni leányának a királlyal kötendő házasságáról. Adja át választát a királynak, amit érett megfontolás után írt le.

Az irat átadását követő napon — május 7-én — Rennes püspöke felkereste az uralkodót. A levélre célozva, kijelentette Miksának, hogy elolvasta. A levél elolvasása alapján azonban felismerte, hogy a királyt nem érte köszönet azért a jó akarataért, amelyet a császárral kötött szoros szövetség alapján három év óta tanúsított. Ő maga viszont bátran hihette, hogy a császár, ha már úgy állnak dolgai, hogy nem rendelkezhet szabadon azzal, ami az övé, ildomosabb választ adjon királyának, amit az bizonytalansággal jóakaratólag fogadott volna.

Jelen pillanatban a javasolt feltételek nem annyira egy házassági szerződés cikkelyeinek tűnnek, mint inkább békefeltételeknek, amelyeket a győző szabad a legyőzötnék. Pedig királya egyáltalán nincs oly kényszerhelyzetben, hogy mindent meg kelljen tennie és mindent el kelljen tőnie, amint azt a spanyolok állítják. Anélkül, hogy arra házasság okán lenne kötelezve, a legelső kínálózó alkalommal, veszélyt és költséget nem tekintve, részt vesz a török elleni háborúban, úgy, ahogyan azt a legelső keresztény fejedelem becsülete megköveteli, semmi esetre sem szeretné azonban, hogy a kereszténység ilyen tekintetben inkább feleségének, mint neki érezze lekötöztetve magát.

Egyébként minden maradt a régiben. A király minden bizonytalansággal méltó ehhez az asszonyhoz; miután pedig eddig az ügyet mérséklettel kezelték, remélhető, hogy más (jobb) módon érjenek célhoz.

Végül pedig ami a protestáció-szerű hozzáfűzést illeti, ti. egy esetleges háborúban Spanyolország oldalán való hadbalépést, annak alig van jelentősége. Amennyiben ugyanis a két uralkodó között háború törne ki, a (francia) királlyal kötött szövetség semmiképpen sem gátolná a császárt, hogy a spanyol királlyal egyesüljön ellene. Ezenfelül az ilyesfajta beszéd a távoli jövő pusztá lehetőségeivel számol, pedig a két király között mégiscsak béke, valamint szilárd és tartós barátság áll fenn. (Meddig?) De még akkor is, ha meghasonlanának egymással, semmiképpen sem illik egy keresztény fejedelemhez, hogy a másikra támadjon, aki őt nem sértette meg, tekintet nélkül arra, hogy az elvette-e a lányát, vagy sem. Ha a császár véleménye ezzel nem egyezik, akkor mégiscsak meg kell várnia, hogy királya vajon arra utasítsa-e, hogy se az egyik, se a másik párthoz ne forduljon. Akkor viszont van még elég ideje és szándékát (ti. hogy esetleg a spanyol királyhoz forduljon) nem fedi fel előbb.

Mindezt nem azért mondja, hogy a császárt továbbra is sürgesse a házasság miatt — amit egyébként is teljesen meghiúsultnak vél, és királyának nem is tesz róla többé említést —, hanem azért, hogy a császár válasza miatt érzett jogosult neheztelésének legalábbis egy részéről számot adjon. Ez a válasz ugyanis nem vette tekintetbe királyának baráti érzéseit, de becsületét sem.

Egyébként a császár bocsánatát kéri, hogy a válasziratot nem veszi át és annak tartalmáról királyát nem tájékoztatja.

Miután a püspök beszédét befejezte, a császár unszolni kezdte, hogy válaszáat nyújtsa be írásban, amit azonban az elutasított. Hangsúlyozta, hogy mindaz, amit a császár és ő ebben az esetben kijelentenének, nem válna a szóban forgó ügy hasznára.

Ezután elbocsátását kérte a császártól, „Aki dicsérettel emlékezett meg Rennes püspökének szellemességéről és okosságáról” — mondja Jacques de Thou (Thuanus) terjedelmes „*Historia Sui Temporis*”-ában, amelyből ezt az annyira jellemző epizódot vettük.³

Mindez élesen megvilágítja Franciaország és az Ausztriai ház viszonyát a magyarországi török háborúval kapcsolatban. De Thou így folytatja: „felismerte ugyanis (hogy ez valójában így volt-e, nem tudjuk — G. W.), hogy Chatonay és a spanyolok becsapták, akiknek semmi más céljuk nem volt, mint hogy ügyeinket elrontsák, még akkor is, ha ilyenformán a császár érde-

³ Jacques Auguste de Thou (Thoanus) i. m.

keit is veszélyeztették. — Valójában a jelenlevő és a mi ügyünket erősen pártoló Fülöp rajnai örgrófnak megparancsolta, hogy minderről magyarázó szavak kíséretében tájékoztassa Rennes püspökét.”

Ebben az időben a házassági terv mögött álló anyakirálynő, Medici Katalin is kérte Ferrarai Alfonsót, hogy a császárnál pártolja a házasságot. Mindazonáltal — figyelembe véve a kedvezőtlen körülményeket — XI. Károly „becsületét és érdekeit” megóvando, a dolgot nyugodni hagyták. Csak évekkel később folytatták a tárgyalásokat, amelyek végül is sikerre vezettek. Erzsébet férjhez ment XI. Károlyhoz. Tüskés, meddő házasság volt, amelyet azonfelül még a Bertalan éjszakához tapadó bűn is terhelt, bár ezért magát a fiatal királynőt felelőssé tenni nem lehet.

II. Miksától államférfiúi látást és ügyességet elvitatni nem lehet,⁴ amit apjától, I. Ferdinándtól örökölt. De már abból, ahogyan 1566/67-ben a grumbachi birodalmi perpatvart elintézte, helyesebben mondva, ahogyan a szász választóval erőszakosan elfojtotta, bizonyos szakadék érezhető államférfiúi felismerései és a felismeréseket tetterre váltó akaratereje és határozottsága között. Úgy tűnik, energiája egyre fokozódó mértékben kezdett elapadni — különösen a dicstelen 1566. évi török hadjárat után — és egyre kevésbé tudta helyesnek vélt céljait a hatalmi politikai küzdelmeiben megvalósítani. A körös-körül sarkaiban megrendült világ végeláthatatlan zavarai előtt inkább kapitulált.

Hogy mennyire értett egy adott helyzet elemzéséhez — természetesen amennyiben megfelelő adatok álltak rendelkezésére —, azt a németalföldi felkelésről és II. Fülöp tervbe vett intézkedéseiről 1566. augusztusban, szeptemberben és októberben írt észrevételei mutatják. Világos látással tanácsolta a királynak (aki a tanácsot nem fogadta meg), hogy amint teheti, menjen Németalföldre. Figyelmeztette arra is, milyen veszélyes, ha vallási ügyekben erőszakot alkalmaz. Előre látta az abból szükségszerűen támadó hatalmas és szinte kiolthatatlan tüzet. Ez a családja szempontjából annyira veszélyes tűzfészek, amely éppen augusztusban és szeptemberben borult lángba, megerősítette védekező magatartásában, fokozta félelmét a katonai döntésektől, ami végül is még inkább veszélyeztette családja érdekeit.

Hogy a keleti és nyugati események egymásba fonódva jelentek meg előtte; hogy a birodalmat és családját súlyosan érintő flandriai felkelés török politikájában is éreztetta hatását és felettebb óvatossá tette, mindezt az is mutatja, hogy a németalföldi válsággal kapcsolatos feljegyzései ezekben a hónapokban számszerűen megnövekednek és novemberben majdnem elérik a törökre vonatkozó feljegyzések számát. November 12-én például ezt írja: „Amint a jelek mutatják, a spanyolok Flandriában fegyverkeznek. Sed est periculosissimum. — A kormányzó (Parmai Margit) pátenseket ad gyalog- és lovashadak fogadására.”⁵ És egy nappal később: „A spanyol udvar (?) 3000 lovast és 10 000 gyalogost akar fogadni. — Az asszonyosság azonban azt írja, hogy örökös alattvalóim között lovasokat egyáltalán nem, de gyalogosokat is alig lehet toborozni. — Úgy sejtik, hogy a lázadók a maguk részéről szintén toboroznak.” A tűz tehát terjedőben van!

Körülbelül egy hét múlva írja: „Németalföldön töméntelen baj van és a pusztulás veszélye mutatkozik. — A lázadók 3 milliót ajánlottak fel a királynak, ha meghagyja vallásukban őket. — A kormányzó eretnek prédikátorokat akasztatott fel: nem származik ebből jó dolog. — Azt írják, hogy a lázadók tekintélyes követséget akarnak hozzám küldeni.”

⁴ Lásd Viktor megítélését II. Miksáról szóló biográfiájában. Dresden, 1929.

⁵ Notizbuch Vormerckbuch (Tagebuch) Kaiser Maximilians II. — A bejegyzések 1566. augusztus 6-tól 1567. december végéig tartanak. H(aus) H(of) und St(aats) A(rchiv) Wien. (Familien-Korrespondenz 88.) 98. eddig kiaknázatlan és kiadatlan fóliát tartalmaz. Lásd Notizbuch fol. 18.

Teljes joggal tételezhetjük fel, hogy a császárra bénítóan hatottak a rázúduló európai hiób-hírek, amelyek közül a flandriai zavarokra vonatkozók érintették leginkább a török háború hírei mellett. Mindez kitűnik abból a sok bejegyzésből, amit Szigetvár ostromának elkezdése óta tett. Mély hatást gyakorolhatott rá francia részről a „töröksegély” elutasítása. Csupán önkéntesek érkeztek, mint pl. 300 íjász Guise herceg vezetése alatt.

II. A főszereg védekező magatartása és Szigetvár elmaradt felmentésének okai

A császár védelmi beállítottságát semmi sem tükrözi jobban, mint „Summarischen gemeinen Bericht” című írata,⁶ amelyben ez olvasható: „És bár a török császár ebben az időben már halott volt (1566. szeptember 5-én), halálát a legelső basák ravaszul eltitkolták, úgyannyira, hogy arról a legmagasabb rangú törökök és ezredesek sem tudtak saját táborukban. Ezért Ő Császári Fensége, aki az ellenséget Győrnél várta, mindaddig, amíg a halálesetről nem értesült, nevezetes vállalkozásba nem foghatott. Annál is inkább nem, mivel Őfelsége kémei útján megtudta, hogy a karamániai basát igen erős sereggel Székesfehérvárra rendelték.” Más szavakkal: a Szulejmán halála körüli bizonytalanság a császárt védekezésre szorította — miután már eleve a védelemre volt beállítva. Ez azonban elvezet ahhoz a tételhez, amely így hangzik: a császár a hadjárat *első felében* elmulasztotta a kedvező alkalmat, amennyiben valamilyen egységének Székesfehérvár vagy Esztergom ellen végrehajtott meglepetésszerű támadása — tekintet nélkül arra, hogy a főszereg gyülekezése még nem fejeződött be — sikerrel járhatott volna, sőt biztos, hogy sikerült volna még mielőtt a karamániai basa által vezetett erősítés megérkezett volna. A hadjárat *második felében* pedig minden győzelmi esélyt elveszítve, védekezni kényszerült, míg végül is Szigetvár és Gyula eleste után a török támadó kedve annyira megnőtt, hogy „néhány portyát még Ausztriába is” elküldött — amint az a „Summarischen gemeinen Bericht”-ben olvasható: „Miután azonban a török főszeregből néhány portyát még Ausztriába is elküldtek a Rába mentén, Őfelsége bizonyos számú lovast és gyalogost küldött a határ megvédésére. Ezek nagy számú, néhány ezer főt számláló török sereggel találták szembe magukat, és miután megütköztek velük, visszaszorították, megverték és megfutamították őket, zsákmányukat elvették és a szegény keresztény rabokat kiszabadították.” Időközben Pertev pasa Gyulánál maradt (miután szeptember 2-án elfoglalta), hogy a várat megerősítse. Mindenekelőtt a tatárokat küldték ki rabolni: „Eközben azonban az állati tatárok, ameddig portyázóikkal elértek, mindent elpusztítottak, nem tekintve, hogy ez vagy az esetleg a töröknek vagy a vajdának (János Zsigmondnak) volt alattvalója. És oly állati, embertelen dühvel vetették magukat férfiakra és nőkre, öregekre és fiatalokra, oly fékezhetetlenül viselkedtek és olyan kegyetlenségeket és gyalázatos tetteket követtek el, amelyeket elbeszélni vagy leírni a szemérem tiltja. Még attól sem tartóztatták meg magukat, hogy fiatal emberekből egyes finomabb részeket megegyenek, amint hogy a kis gyermekek húsát és a fiatal nők kebleit tartották nyencalatnak.”⁷

Kisérreljük meg összefoglalni a főszeregek dicstelen tétlenségének okait, miközben állandóan látnunk kell azt az iszonyatos háttérrel is, amit a közös magyar—osztrák szenvedések alkotnak, különösen pedig az egyszerű parasztnép szenvedéseit, amelyek a XVI—XVII. században szinte évről évre meg-

⁶ *Mathias Koch*: Quellen zur Geschichte des Kaiser Maximilians II. Bd. I. (Leipzig, 1857) 98. és köv. o.

⁷ Uo. 99. o.

ismétlődtek a sokat vitatott határvidéken. Foglaljuk össze az okokat jelentőségüknek megfelelő sorrendben:

1. A főokok egyike a mindent elnyomó, Sziget és Gyula eleste után még csak fokozódó félelem a töröktől és a tatártól, aminek gyökerei egészen 1526-ig, 1529-ig és 1532-ig nyúltak vissza. A császári tábor főembereit és haditanácsosait egytől egyig eltöltötte ez a félelem, miután semmilyen tapasztalattal sem rendelkeztek a török elleni háborúból. A jelenlevő zsoldoscsapatok nagy részére, főleg a németekre is vonatkozott ez. A félelem megbénította őket.

2. Mint mindig, a *birodalmi és egyéb segítségek*, főleg az Itáliából és a burgund kerületből érkező kontingensek most is későn jelentek meg a táborban, úgy, hogy végül is a császár csak augusztus 12-én indult el Bécsből a hadsereghez. Eredetileg már 1566. július 10-én Győrben akart lenni, amint erről Este Alfonso herceget június 19-én, Bécsben kelt levelében értesítette. Köszvényének egy heves rohama is várakozásra és mozdulatlanságra kárhoztatta ebben az időben.

3. Az alapvetően *rossz felderítés*, különösen pedig a fejletlen hírszolgálat. Ez volt az oka annak például, hogy Szulejmánnak szeptember 5-én, Szigetvár alatt bekövetkezett haláláról csak október végén szereztek biztos tudomást. Bár el kell ismerni, hogy ehhez hozzájárult a nagyvezír cselfogása is, aki a szultán halálát 20 napig saját janicsárjai előtt is eltitkolta. Mindenesetre a császári haditanács elhatározásaiban túlságosan is függött az egymásnak szinte állandóan ellentmondó kémjelentésektől, amelyeknek egy része magától a töröktől származott. Lehet, hogy mindez még kapóra is jött a tudatos és tudattalan török-félelemtől átítatott vezetőknek.

Feltűnő, hogy mennyire függtek különösen az európai nagypolitika eseményeit illetően a velencei hírközpontok híreitől. Onnan tudták meg Konstantinápolyon keresztül Szulejmán halálát is teljes bizonyossággal. A szemtanú, Petrus Bizarus „De bello Pannonico” című művében a háború balsikerét jórészt a rossz kémszolgálatnak tulajdonítja; ezt írja: „Ha neki (ti. a császárnak) jó és hű kémei lettek volna ... nincs kétség, hogy ez a háború szerencsésen és dicsőséggel végződött volna.”⁸

4. A császár *nem volt hadvezér!* Nem volt háborús tapasztalata — főleg a török elleni háborúból. Ez a körülmény csak fokozta határozatlanságát és óvatosságát. Csak a teljesen össze gyülekezett hadsereggel, tehát szinte csak kiegyensúlyozott erőviszonyok mellett akart csatát vívni. Így azonban elmulasztotta az alkalmat, hogy egy seregrésszel Székesfehérvár vagy Esztergom ellen meglepetésszerű vállalkozást indítson. Miután nem volt haditapasztalata és nem volt katonai szakértő, annál inkább félt egy vereségtől és tekintélyének csorbulásától! Ezért nem mert semmit sem tenni, amíg hadserege teljes létszámon nem volt. Elvesztegette a támadás szempontjából alkalmas időt és egyre jobban defenzívára kényszerült. Tapasztalatlanságával magyarázható, hogy Sziget ellenállóképességét is túlbecsülte Szulejmán

⁸ Petrus Bizarius: Pannonicum Bellum sub Maximiliano II. Basel, 1573. — Megtalálható még: Bongarsius J.: Rerum Hungaricarum Scriptores varii. Frankfurt a. M. 1600. és Schwandtner J.: Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini, 3. köt. Wien, 1743–1748.; Vö. még Petrus Bizarus: Della guerra fatta in Ungheria. Lyon, 1569.; Samuel Budina: Historia Sigethi a. 1566.; Lásd még Bongarsiusnál és Schwandtnernél; Reusner N.: Rerum memorabilium in Pannonia gestarum narrationes. Frankfurt a. M. 1603. Fontos adatokat tartalmaz (az 1541–1568-as eseményekre vonatkozó); Bongarsiusnál és Schwandtnernél is megtalálható: Melchior Soiter, Belli Pannonici per Pr. Fridericum comitem Palatinum contra Solymanum ... gesti libri II. Augsburg 1538. Alfonso Ulloa-tól, V. Károly és I. Ferdinánd és életrajzírójától német fordításban megjelent: „Beschreibung des letzten ungarischen Zugs oder Kriegs, 1565–1566.” Basel, 1568.

Felhasználható még: Simon Schardius: Historicum opus in quatuor tomos divisum. Basel, 1574., továbbá Schardius redivivus, 4 Bde. Giessen, 1673. — További fontos irodalmi tájékoztatót ad Kosáry Domokos igen jelentős magyar bibliográfiájában: Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába, I, III, Budapest, 1951/58. — Bizarius fent idézett szövege megtalálható Schwandtnernél: I. 699. o.

fősergével szemben. Ilyen szempontból jellemző eset: amikor július elején — Veszprém és Tata elfoglalása után — Salm Esztergom ellen akart vonulni, a császár megtiltotta neki, mivel a főserg még nem volt együtt.

5. Kipróbált és tehetséges tábornokok sajnálatos hiánya.

Az uralkodó környezetében nem voltak török háborút ismerő, tapasztalt felső vezetők, bár a császár — amint ezt testvéreivel, Ferdinánddal és Károlylyal folytatott levelezése is mutatja — már több hónappal előtte azon fáradozott, hogy szert tegyen ilyenekre. A velencei követség éles szemű titkára, Hieronimo Albini pontosan látta ezt. A győri táborból írja szeptember 30-án:⁹ hiányzik „egy tekintéllyel és tapasztalattal bíró vezér... mindenki elismeréssel beszél ugyan Ófelsége nagy lelkéről és határozottságáról, de azt is mondják, hogy mindez nem elegendő tapasztalat nélkül.”

A császárnak tehát nem volt haditapasztalata, Ferdinándból pedig minden személye bátorsága mellett is hiányzott az, ami egy hadvezér számára a legfontosabb, ti. az, hogy „mindig felismerje az előnyös helyzeteket és a kínáló lehetőségeket ki is használja.”

A főparancsnokról és Győr parancsnokáról, Egge von Salm grófról írja Forgács Ferenc nagyváradai püspök:¹⁰ „Dux erat expeditionis Echuis comes a Salmis apud egentissimum principem prodigientia clarus, bellorum, nisi in conviviis, ignarus; sermonis nimius, quod apud indoctos scientia videri: ex praefectura Jaurinensi aderat auctoritas.”

A birodalmi hadat vezető Günther von Schwarzburg gyengéit maga a császár is látta és elítélte. A gróf csak „begyeskedett”, haditapasztalata nem volt, katonái között pedig nem tartott fegyelmet. Azonban éppen a németekkel kapcsolatban mondták, hogy amennyiben megfelelő időben elindították volna őket, akkor a létszámihiányban szenvedő Szigetbe erősítésként megérkezhettek volna, amint azt Albini szeptember 30-án szemrehányóan meg is jegyezte:¹¹ „Azt mondják, hogy amennyiben a németek megfelelő időben elküldik Szigetbe, be is juthattak volna a várba, ami lehetséges és szükséges is volt; a vár ugyanis azért veszett el, mert kevés volt benne a hadinép. Ha elég lett volna belőlük, akkor a jó vezérrel együtt talán kitarthattak volna addig, amíg vagy az esőzés és hideg, vagy pedig az élelemhiány (láthatóan Szulejmánnak 1529-ben, Bécs alól történt visszavonulásának okait véve alapul) arra kényszerítette volna a törököt, hogy vállalkozását abbahagyja. Azt is mondják továbbá, hogy Sziget, de más vár sem lehetett volna olyan helyzetben, hogy egy ilyen hatalmas erőnek felmentő sereg támogatása nélkül ellentállhasson. A felmentés pedig lehetséges lett volna, ha a szükséges utánpótlásról élelem szállításával idejében gondoskodnak és, ha Ófelsége hadserege Károly főherceg és Schwendi seregével egyesül, hogy velük együtt Sziget ellen vonulva a várat hátulról megerősítsék, felbátorítván így a védőket, az ostromlókat pedig nyugtalanítván; végül alkalomadtán harcot vívhattak volna és a felmentést végrehajthatták volna.” — Persze a szállítással súlyos bajok voltak. A dunai utánpótlási vonaltól eltávolodva, az utánszállítási nehézségek esetleg leküzdhetetlenné váltak volna. Csak nagy nehézségek árán juthattak szekérhez.

Így vált Albini már saját korában és későbbiek folyamán is a szemrehányások szócsövévé, melyek a haditapasztalattal nem rendelkező császárt és balkezes főembereit érték.

6. A *landsknechtek lezüllése! Anarchikus állapotok.* Nemcsak a katonaság, de maguknak a parancsnokoknak, sőt a császári minisztereknek a fegyelmetlensége is szembeötlő volt. Ezt részben a vallási megosztottság, a vallás-

⁹ Wiener HHStA (Venedig) Dispacci di Germania Abschr. Bd. 1566/67. Dal campo appresso Giavarino, Győr.

¹⁰ Vö. M. Koch: Quellen I./108. o.

¹¹ Dispacci di Germania, idézett helyen.

felekezetek fokozott feszültsége és a birodalomban, valamint az örökös tartományokban elhatalmasodó renaissance — individualizmus és partikularizmus okozta, részben pedig a kort annyira jellemző nagyravágyás és rangkórság. A viszonyokra jellemző az a tény, hogy a császár a Szigetvárt fenyegető fanatikus török támadás kivédésének megkönnyítésére 1000 ember küldését rendelte el (ti. a fent említett németekét), amire azonban miniszterének hanyagsága miatt — amint azt Contarini bizonyítja — csak több napi késedelemmel került sor, úgy, hogy nem is érkezhettek meg Szigetbe időben. Szó szerint ezt írja Contarini 1566. szeptember 5-én Bécsből: „Több szemrehányás is érte a császár minisztereit, hogy hanyagságból késleltették a kiválogatott ezer katona elindulását, akiknek elküldését abba a helyőrségbe Ő Császári Felsege már több napja elrendelte; ily módon nem érkezhettek oda kellő időben”.¹² Itt is közrejátszhatott a félelem a törököktől. E pontban tárgyalt fegyelmezetlenséghez tartozik az is, hogy a császár könyörgése ellenére Ferdinánd főherceg október 15-én elvonult a táborból. Ennek az alapvető hibának további következménye volt:

7. *A hadsereg korai felbomlása.* Szeptember végén elkezdődött a kisebb és nagyobb kontingensek önkényes hazavonulása. Különösen súlyosan érintette a császárt a csehek és morvák hazaindulása október 14. után, akik — tekintettel az eddigi tétlenségre — érthető módon nem akartak saját költségükön a táborban maradni. A sziléziaiak csatlakoztak hozzájuk. Mindez részben kihatott:

8. *A hadjáratban részt vevő nemzetiségek ellentéteire.* Különösen a nagy számbeli fölényben levő németek és a többi nemzetiségek civakodtak. Ez utóbbiak között magyarok és olaszok is voltak.

9. *A császár túlbecsülte a németeket és vezéreiket, holott ezek — s itt csak a főseregnél levőkről van szó — többnyire semmilyen, vagy kevesebb tapasztalattal rendelkeztek a török háborúk területén, mint az itáliai zsoldosok és a magyarok.*

10. *A császár betegsége (köszvény) a kezdeti időben és táborba indulásának elhúzódása (július 10. helyett augusztus 12-én), azt követően pedig jelenlétének bénító hatása a főseregnél, amennyiben határozatlan, ugyanakkor mindenbe beleavatkozó magatartásával számos vállalkozást hiúsított meg, vagy késleltetett. Semmit sem tettek megkérdése nélkül! Mindezek felül a főserég felállításával járó szüntelen fáradozás az év első felében felőrölte egészségét.*

11. *A hadtanácsosok állandó nézetkülönbségei.* Ilyen szempontból jellemzőek a haditanács vitái augusztus végén és szeptember elején. Ebben az időben — elvonulva Magyaróvár alól — a császár a Rába közelében biztos állásba vonult és az volt a terve — amint ezt Albini augusztus 26-án jelenti¹³ —, hogy megvárva Wolfgang von Zweibrücken (megérkezett szeptember 2-án), Ferrara (megérkezett szeptember 8-án) és Guise (megérkezett szeptember 1-én) hercegeket, Komárom alá megy és egyesülve a hadsereg ott tartózkodó részeivel, gyorsan Esztergom ellen vonul. Gyenge lévén a vár, bevétele könnyűnek tűnt. Ekkor azonban a tanácsadók különböző ellenvetéseket tettek: a szultán — mondták — csak 25 mérföldre van Esztergomtól és nem remélvén Sziget elfoglalását, gyorsan itt teremhet, amikor is a császár kénytelen lenne visszavonulni, vagy csatába bocsátkozni. Az előbbi tekintélyét csorbítaná, az utóbbi viszont túlságosan is veszélyes lenne. Néhány nagytekintélyű tanácsos véleménye az volt, hogy Esztergomot csak akkor szabad ostrom alá venni, amikor a törökök részben az élelemhiány, részben pedig a hideg miatt elvonulni kényszerülnek. Ennek bekövetkezésével október közepén lehetett

¹² Uo. Bécs, 1566. IX. 5. Vö. Notizbuch fol. 3.

¹³ Uo. Dal campo appresso di Giavarino

számolni. Minden bizonnyal Szulejmánnak 1529. évi Bécs alól történt visszavonulása lebegett szemük előtt. Ezzel szemben a császári csapatok hozzászóltak a hideghez, ezenfelül a folyón való szállítás révén minden szükségessel el voltak látva. Tudjuk azonban, hogy a császári főseregek egyes igen fontos kontingensei már október közepe előtt megkezdték hazavonulásukat. Luigi Contarini jelenti Bécsből 1566. szeptember 5-én,¹⁴ hogy ugyanezen tanácsosok véleménye szerint, amennyiben mégis ostrom alá vennék Esztergomot, nem lenne jó, ha a császár vezetné a hadműveleteket, mivel balsiker esetén szégyenteljesen vissza kellene vonulnia. De még akkor is, ha „Nyílt csatára kerülne sor Esztergom alatt, és a császár győzelmet aratna, mégsem kapna teljes elismerést, mivel vállalkozásával nemcsak saját országait, de az egész kereszténységet is veszélyeztette volna.” A tanácsosok másik része azonban szembeszállt ezzel a véleménnyel. Arra utaltak, hogy Miksának olyan szép hadserege van — különösképpen a lovasság erejét és válogatott voltát tekintve —, mint amilyennel a császár hosszú idő óta nem rendelkezett. Egy ilyen hadsereggel „nem lenne szabad elvesztegetni az időt és elmulasztani Esztergom visszavételének kedvező alkalmát, hiszen a török Sziget alatt van. Sőt, még akkor is, ha Esztergom fenyegetésével mást nem érnek el, mint hogy a szultánt Sziget megszállásának abbahagyására kényszerítik, semmilyen szégyen nem éri a császárt, ha őt meg a szultán kényszeríti, hogy Esztergom alól visszavonuljon.”

A császár szemében a haditanácsban felmerült ellentétes vélemények mind-egyikében volt némi igazság, azonban épp ezért határozatlansága csak fokozódott és még jobban a defenzíva felé hajlott.

12. *Az alapvetően védelemre hajló gondolkodás*, különösen a németeknél, amit lényegében a töröktől való félelem táplált, aki ellen immáron negyven éve semmit sem sikerült elérni. Mindez azonban újra visszavezet minket a kiindulóponthoz, nevezetesen a mindent átható török- és tatár-rémülethez, amely mellékesen hallatlan zsoldkövetelésekhez vezetett minden elrendelt vállalkozás előtt. Az adott helyzetet figyelembe véve, a félelem mindenesetre nem volt alaptalan. Nagy Szulejmán halálakor az oszmán birodalom éppen túllépett hatalmának csúcspontján. Ezt azonban akkor nem tudták. Valójában ebben az időben a vallási harcok és a területi partikularizmus következtében szétforgácsolódott (közép)-Európa szinte anarchikus állapotban levő katonai szervezete számszerűség és a tényleges erő, valamint a fegyelem tekintetében mélyen alatta állott a fényes porta hadszervezetének. A katonai elégtelenségnek ez a teljesen indokolt tudata erősen befolyásolta különösen a II. Miksa által igen nagyra tartott német katonai szakembereket — pl. Schwendi Lázárt —, akik a háborút pusztán a védekező várháború keretei között tudták elképzelni. Tekintettel az Európában mindenütt érdekelt osztrák császári ház egyébként is elégtelen erőire és eszközeire, a császár minden hadjárat tervét a végvidék védelmére korlátozta, azaz a hadjáratok mindig az 1552-től fogva kialakuló császári és királyi várövezetre támaszkodtak, amely Dalmáciától Horvátországon és Magyarországon át Erdélyig húzódtott.¹⁵

Semmit sem akart kockáztatni és a támadást csak igen nagy hadsereg mellett tartotta lehetségesnek. Ez volt az, amit később még a felettébb óvatos Montecuccoli is pellengérré állított művében (1670).¹⁶

*

¹⁴ Uo. Bécs, 1566. szeptember 5.

¹⁵ Lásd legújában *Gunther Erich*: *The Austrian Military Border in Croatia 1522—1747*, University of Illinois Press, 1960.

¹⁶ Vö. *Georg Wagner*: *Das Türkenjahr 1664*, Eisenstadt, 1964. *Burgenland. Forsch. Bd.* 48. 450. és 496. o.

A hadjárat befejezése távolról sem volt felemelő, de annál élesebb fényt vet a viszonyokra.

Miután testvére, Ferdinánd idő előtt elhagyta (október 15-én), a hadsereg pedig elfogyott, a császár — Komáromot és Győrt megerősítve és Szulejmán haláláról meggyőződve — ágynak esett, a kiállt izgalmak és csalódások leverték lábáról: „szívdobogást” kapott. Ezután Magyarváron és Bruckon át október 29-én székesfővárosába, Bécsbe ért, amelynek elfoglalása volt a szultán hatodik magyarországi hadjáratának a célja — amint azt a császár a birodalmi gyűlésen kijelentette. Előbb ugyan Eger volt a célja, de Mohamed pasának Siklós alatt, Zrínyi Miklóstól elszenvedett véresege nyomán Szigetvár ostromát határozta el. A vár és védőinek kitartása azonban megakadályozta Szulejmán hő vágyának teljesülését, azt ti., hogy I. Ferdinánd fiát nyílt csatára kényszerítse, megverje és ennek az erős pajzsának a megsemmisítése után, a Duna menti várost, Bécset, „a németek aranyalmáját” megkaparintsa, azt a szimbólumot, amelynek elfoglalását a szultánok trónra lépésük alkalmával esküvel fogadták.¹⁷ A kísérlet nem sikerült, a döntő csatára nem került sor, mivel ott állt Szigetvár. Önfeláldozása megakadályozott egy következményeiben beláthatatlan csatát, amelynek kimenetele a császári hadseregnek fent vázolt viszonyai miatt igen kétesnek tűnt.

II. Miksa, aki Győr előtt a „nyílt mezőn”, persze megerősített táborban, várta Szulejmánt — amint arról szeptember 21-én kelt levelében a választófejedelmeknek ír —, hogy döntő csatát vívjon vele, vágyott az „ősi ellenség” feletti diadalra, legalábbis ez vehető ki leveléből. Szíve mélyén azonban bizonytalansággal igen boldog volt, hogy ellenfelének halála folytán döntésre nem került sor.

Sok ideje nem volt az elmélkedésre. Szüntelenül intézkednie kellett a csapatokkal. Amennyire a pénzszüke megengedte, megszívlette Schwendi Lázár tanácsát, ti.: „És... szívesen láttam volna azt is, hogy Felsőged ezen a télen több hadinépét tartott volna zászló alatt, s így annál inkább készen állhatott volna arra a csapásra, (ti. a török és a vajda ellen)”. Schwendi ezt a tanácsát az év elején benyújtott „Bedenken was wieder den Türken vorzunehmen, und wie man sich verhalten möchte. De anno 1566.” című emlékiratában adta.¹⁸ Miksa — hallgatva Schwendire — többek között 2000 kitűnő spanyol lövészt megtartott, akiket II. Fülöp küldött neki 200 000 korona (!) subsidiummal együtt. Miután pedig a veszély elmúlt, Bécs tanúja lehetett a hazavonuló katonák tömeges pusztulásának. November 5-én írja be jegyzőkönyvébe a császár: „a magyar betegség hatalmasan elterjedt a hadinép között és sorra hullanak el az emberek. — A törökök a bányavárosok közelében két falut felégettek... Schwendi löport és golyót kér.”¹⁹

Majd újra búsitja a rosszindulatú beszéd, amely egyszer már megszűnt: „Hogy Gyulát és Szigetet elhanyagoltuk volna, teljesen hamis állítás, sok

¹⁷ Vö. R. F. Kreutel: Der Goldene Apfel (Evlija Celebis Reisebericht von 1665, samt Kommentar Graz, Binle, 1955).

¹⁸ Vö. Wilhelm. Janko: Lazarus Freiherr von Schwendi, Wien, 1871. — Schwendiről és hadvezetéséről lásd még: R. Krone: Lazarus von Schwendi. Schriften des Vereins für Reformationsgeschichte Bd. 106/107. Leipzig, 1912. A. Eiermann: Lazarus von Schwendi, Freiburg i. Br. 1904; J. König: Lazarus von Schwendi, 1522–1583, Diss. Tübingen, 1933. — Schwendi hadtudományi emlékiratait E. Frauenholz adta ki 1939-ben Hamburgban, ugyancsak a Janko által 1871-ben igen hibásan közreadott „Bedencken an die Römische Kaiserliche Majestat Maximilianum den Andern” von 15. Mai. 1574. c. iratot (Münchener Histor. Abhandl. 2. Reihe, 1939.), amely a HHStA R. K.-ban eredetiben megvan. Berichte aus dem Reich fasc. 60 fol. 278–309. — Az emlékirat a német birodalom helyzetéről írt igen fontos dokumentum. Az 1566-os évről Schwendinek még számos emlékirata található a HHStA-ban (Ungarica 93, 375) és a KA-ban (FA TK 1566). — Mint tapasztalt haditanácsos fontos szerepet töltött be és gyakran kérték tanácsát. Kitűnően megértették egymást a protestáns-barát és türelmes II. Miksával, aki megundorodott ugyan a protestantizmus belső szektás harcától, valamint a fanatikus prédikátoroktól, a képrombolók szentségtöréseit pedig elítélte, mindazonáltal megkísérelte, hogy a pártok fölé emelkedjék. Montecuccoli egyik emlékiratában többek között Schwendi hatása is kimutatható.

¹⁹ Notizbuch fol. 19.

hasonló hamis (újság) hírt nyomtatnak ki” — jegyzi fel november 10-én. Egy 1567-ben bekövetkező török hadjáratra gondol és arra, hogy újra személyesen vonul hadba. Épp ezért 11 000 katonát hagy a végvidéki téli táborban és felszólítja az osztrák rendeket, hogy Győr várának építésére és helyőrségének fenntartására jelentős összeget szavazzanak meg. Láthatóan nem hisz annak a hírnek, hogy az új szultán „gyenge” lenne. Gondot okoz neki a haditanács elnöki állásának betöltése: „hogy a Toifl” (Georg Teufel) megmarad-e, igen kérdéses, ha viszont elmegy, kit nevezzenek ki helyébe? Azon is töpreng, hogy Schwendi Lázárt kinevezze-e fővezérré? November 20-án jegyzi fel²⁰: „A török ügyet is jól meg kell fontolni ac fiat impedimentum. — És úgy gondoljuk, hogy most télen jobb állapotban kell lenni, hogy azután propter futuram expeditionem turcicam, etiam propter rumores flandricos, quod estate futura notam facile et sine difficultate fieri possit.” Ez is egy példája annak, hogy az uralkodó személyében Kelet és Nyugat dolgai akció és reakció gyanánt mennyire összefonódtak és mennyire meghatározták egymást.

Még mindig hisz a következő, 1567. évi török hadjáratban. November 20-án meglepéssel jegyzi fel: „A törökök mintha fenyegetnék az erdélyieket, bár az egyik holló nem vájja ki a másik szemét.” Ugyanakkor Katalin nővére, aki éppen akkor érkezett meg Bécsbe, neki panaszolja el bánatát: gyermektelen házassága Lengyel Ágosttal, II. Zsigmonddal a lehető legboldogtalább volt:²¹ „Katalin nővérem megvallotta bánatát nekem. A király nem hál vele és nem megy szívesen vissza Lengyelországba . . .” Világos: a király nem hál vele — holott már 1553. óta házasok, így a lengyel trónnak nem lesz örököse. Ha tehát a beteg király, az utolsó Jagello-sarj meghal, a trónöröklés kérdése a lengyel választó királyságban európai bonyodalmak okozójává válhat. Nehézség, nehézség hátán! Így végződött az 1566-os év, bár némi vizsgálat is mutatkozott. A legfőbb hadúr diestelen elvonulása Győr alól Bécsbe és egy olyan hadsereg felbomlása, amelyhez hasonlót a kereszténység még nem látott, nem a legjobb színben tűnt fel ugyan, később azonban nemcsak Tokajt mentették fel (október 20.), hanem a tél folyamán (egészen februárig) Schwendi Lázárnak sikerült elfoglalnia Szádvárt, a János Zsigmonddal együttműködő Bebek György hegyen épült várát, sőt bár „csikorgó tél” volt, (Summarischer Bericht) „megadásra kényszerítette . . . az igen tekintélyes, jól felszerelt, erős hegyi várat, Munkácsot is.” Kemény csapás volt ez tulajdonosára, János Zsigmondra. Így tehát 1567. februárjáig sikerült az 1566-ban kapott csorbát bizonyos fokig kiküszöbölni. És Schwendi már éppen belefogott Huszt ostromába, amikor a „tavasz bontakozásakor”²² egyik oldalról a konstantinápolyi császári megbízott és a „legfelső basa”, a másik oldalról pedig a császár főudvarmestere és a budai basa között fegyverszüneti tárgyalások kezdődtek, amint erről a „Summarischen Bericht” megemlékezik. Mindazonáltal csak 1568. február 17-én jött létre a nyolc évre szóló drinápolyi béke, mégpedig — a magyarok elégedetlenségét fokozva — a status quo alapján, valamint az 1547. évi béke feltételeihez hasonlóan évi 30 000 dukát díszajándék fizetésének kötelezettsége mellett. Csak az 1606. november 11-én megkötött zsitvatoroki béke változtatta ezt át 200 000 forintnyi ajándékká.²³

²⁰ Uo. fol. 25. — Röviddel előbb írja: „Bizonyos konstantinápolyi jelentések és levelek szerint a perzsák megtámadták volna a törököket és országukra törtek volna”. Mégis működött a követség? Ehhez kapcsolódva: „A janicsárok a kincstárt ki akarták rabolni, de teljes kegyelmet ígérve, elkerülték azt”.

²¹ Notizbuch fol. 25.

²² Vö. Summarischer gemeiner Bericht, Koch. I./104. — Ugyanitt van szó a sikerekről is.

²³ Vö. Rudolf Neck: Andrea Negroni Mitteilungen des Osterreichischen Staatsarchivs 3, 1950.; Uö: Österreich und die Osmanen. MÖSTA 10, 1957.; — Lásd még Alexander Randa: Pro republica christiana, 1593–1606. München, 1964. Új levéltári kutatások eredményeivel.

A porta később is többször követelte az ajándékot, míg végül is a vasvári békében — helyesebben 20 évi fegyverszünetben, 1664. augusztus 10.²⁴ — bele kellett nyugodnia, hogy a nagykövetek kicserélése alkalmával (1665. júniusában) a 200 000 forintra rúgó császári ajándékot hasonló, I. Lipóthoz méltó ajándékkal viszonzozza. A XVI. és XVII. század számos katonai balsikere után csak ekkor sikerült kiharcolni a császár jelképes egyenrangúságát a szultánnal szemben. Az 1566-os „török év” tehát kevés sikert hozott a kereszténységnek. Viszont a messzi századok homályán is átfénylik Szigetvár védőinek dicsősége. És éppen Szigetvár emeli 1566-ot messze a szokásos török hadjáratok fölé. A hősi halálig kitartó emberi helytállás emelkedett itt szimbólummá olyan időkben, amikor ki kellett tartani, mert egyébként nem maradt volna más, mint lemondani arról, hogy a drága magyar haza valaha is feltámad.

Ily módon azonban ezek a valódi hősök egyben a tekintély és a szabadság kölcsönhatásából született Európát is védték a zsarnoksággal szemben. Mert zsarnokság volt, amiről Montesquieu „De l'Esprit des Loix”-ban (1748) így ír: „A töröknél, ahol a három hatalom a szultán személyében egyesül, rettenetes önkény uralkodik.”**

ГЕОРГ ВАГНЕР:

ПРЕПЯТСТВИЯ В ОСВОБОЖДЕНИИ СИГЕТВАРА В 1566-ОМ ГОДУ

Резюме

Автор в первой части своей лекции занимается связями европейской политики — устанавливая, что из них мало было таких, которая не коснулась бы — в какой то мере — интересы Габсбургской империи. Учёт выше названных связей является очень важным потому, что без этого многое стало бы непонятным в истории неудачной турецкой войны 1566-ого года. Это тем более так, потому что в 1566-ом году в европейской политике оказалась напряженность сильнее обычного и она повлияла на события в Венгрии. Религиозные раздоры, разделяющие Германо-римскую империю и сословный партикуляризм непосредственно, а разногласия между Англией и Испанией, между Францией и Германской империей, между Данией и Швецией и в конце разногласия Польши и России, непосредственно уменьшали ту энергию, которую можно было обратить на войну против турок.

Совещание в Регенсбурге, которое созывалось по вопросу турецкой помощи, приступило к работе с опозданием, из-за королевского венчания. Этот факт вызвал трагические последствия относительно похода. На этом же основании французы выступили планом брака Валоа-Габсбурга. Целью брака являлось бы с одной стороны усиление сильно ослабленных позиций Французской монархии, с другой стороны раздел испанской и австрийской ветви дома Габсбургов. Брак не состоялся потому что Микша II. — благодаря испанскому влиянию — диктовал неприемлимые условия. Срывом брака вступление французов в войну против турок отпало.

Заботы императора Микша II. с этим ещё не кончились. Вспыхнуло пламя нидерландского восстания, которое причинило тяжёлые ущербы дому Габсбургов. Микша II. был терпелив в религиозных вопросах. Он успокаивал Филипа II. тем более, что внешнеполитические осложнения, вызванные восстанием ещё больше усиливали раздробленность Европы и ослабили соединение усилий против турок.

²⁴ Vö. Georg Wagner: Der Wiener Hof... 1664/65. MÖSTA 16, 1963. (A vasvári békefeltételek szövegével.)

** A szerző tanulmánya végén közli a „Von dem Grafen und theuren Ritter, Nicolaus von Serin. wie er so ritterlich in Hungarian gestritten und gefochten hat wider den Erbfeind den Türken” c. verset, amelyet közvetlenül a Szigetvár elestéről szóló hír megérkezése után a győri táborban írtak. A vers már megjelent (J. Hormayr: „Taschenbuch für die vaterländische Geschichte”. Neue Folge, 6. Jg. Braunschweig, 1835.), azért közlésétől eltekintünk. (Szerk.)

Вслед за этим автор сводит причины безделья главного войска и оставления Сигетвара в нескольких пунктах.

Среди событий бесславного похода 1566-ого года единственным вдохновляющим подвигом являлась героическая оборона Сигетвара, которая в конечном счёте спасла и Вену. За неудачи похода дали некоторое возмещение успехи. Лазара Швенди осенью и зимой в Верхней Венгрии. Он освободил Токай, а Садвар и Мукачево заставил сдаваться.

GEORG WAGNER:

DIE EUROPÄISCHE LAGE 1566 UND DIE GRÜNDE DES NICHTEINGETRITTENS VON SZIGETVÁR

Resümee

Im ersten Teile seines Vortrages befaßt sich der Autor mit den Zusammenhängen der europäischen Hochpolitik, indem er erörtert, daß es unter diesem wenige gab, die sich nicht in gewisser Form an die Interesse des Hauses Habsburg knüpften. Es ist sehr wichtig, diese Zusammenhänge zu kennen, da sonst in der Geschichte des mißlungenen Türkenkrieges von 1566 vieles unverständlich bleibt. Auch darum ist es wichtig, weil sich im Jahre 1566 in der europäischen Politik noch größere Spannung zeigte, als es gewohnt war und diese Spannung auch auf die Ereignisse in Ungarn eine gewisse Wirkung verübte. Die Zwietracht in der Religion und der ständische Partikularismus, die das Deutsch-Römische Reich spalteten, verminderten unmittelbar — und die Gegensätze zwischen England und Spanien, Frankreich und dem Deutschen Reich, Dänemark und Schweden und schließlich zwischen Polen und Rußland, verminderten mittelbar die Energie, die zu einem Krieg gegen die Türken hätte verwendet werden können.

Die Regensburger Versammlung, die betreffs der Unterstützung des Türkenkrieges einberufen wurde, konnte ihre Tätigkeit wegen einer fürstlichen Hochzeit nur mit Verspätung beginnen, was dem Feldzuge verhängnißvolle Folgen verursachte. Auf derselben Versammlung wurde ein Vorschlag zu einer Valois—Habsburg Ehe eingereicht, mit dem Ziel, die erschütterte Position der französischen Monarchie zu kräftigen, andererseits aber um den spanischen und den österreichischen Zweig des Habsburger Hauses zu spalten. Die Ehe kam nicht zustande, da Maximilian II. — besonders auf spanischen Einfluß — unannehmbare Bedingungen stellte. Der mißlungene Eheplan aber hatte die Folge, daß Frankreich die Teilnahme am Kriege gegen die Türken fallen ließ.

Jedoch mit diesem hatten die Sorgen Kaiser Maximilians II. noch kein Ende. Es entflammte eben der niederländische Aufstand, der dem Habsburg-Hause so großen Schaden verursachte und der in Religionsfragen sehr geduldige Maximilian II., ermahnte Philipp II. zur Mäßigkeit, da die vom Aufstand verursachten außenpolitischen Verwicklungen die Spaltung Europas sowieso noch vergrößerten und so die Bündnisse gegen die Türken schwächten.

Dies folgend schildert der Autor in Punkte fassend die Gründe, warum die Hauptarmee nichtstehend, Szigetvár seinem Schicksal überließ.

Unter den Ereignissen des ruhmlosen Feldzuges von 1566 war Szigetvárs heldenhafte Verteidigung die einzige große Tat, die letzten Endes auch Wien von den Türken rettete. Einen gewissen Schadenersatz nach vielem Mißgeschick bedeuteten die Erfolge des Lasar v. Schwendi in Oberungarn, im Herbst und Winter: Er befreite Tokaj und zwang Szádvár und Munkács zur Kapitulation.

